

THE METHOD ITSELF AND EFFECTS IN DESCARTES

DESCARTES'TA YÖNTEMİN KENDİSİ VE ETKİLERİ

Nihat DURMAZ¹

The aim of this study is to examine a method approach of Descartes who has an important place in the establishment of modernism and the foremost philosopher of Cartesian Philosophy. Indeed aforementioned philosopher aims to reach a sound, loud and clear knowledge when creating the philosophical system by taking the center mathematics-physics methods. His new rationalist system deeply affected the philosophy of many philosophers- especially Malebranche, Spinoza and Leibniz- in the 17th century. The philosophy of Descartes formed the starting point in the opposite direction of the philosophy of the most philosophers of the Enlightenment. The philosophers of this age bring the serious criticism to his philosophy that its wounds cannot be closed. In this study Malebranche, Spinoza and Leibniz's method of understanding will be explained after setting forth the method understanding of Descartes.

Keywords: Descartes, Method, Spinoza, Leibniz, Malebranche.

Özet

Bu çalışmamızın amacı, modernizmin kurulmasında önemli bir yere sahip olan, Kartezyen Felsefesinin başta gelen filozoflarından Descartes'in yöntem anlayışını incelemektir. Nitekim bahsi geçen filozof, felsefi sistemini oluştururken matematik-fizik yöntemi merkeze alarak sağlam, açık ve seçik bir bilgiye ulaşmayı hedefler. Oluşturduğu yeni rasyonalist sistem, 17. y.y.'da birçok filozofun –özellikle Malebranche, Spinoza ve Leibniz- felsefesini derinden etkiler. Descartes felsefesi, Aydınlanma çağındaki çoğu filozofun felsefesinde aksi yönde çıkış noktası oluşturur. Bu çağın filozofları, Descartes'in sistemine ciddi eleştiriler getirerek felsefesinde kapatılamaz yaralar açarlar. Bu çalışmamızla Descartes'in yöntem anlayışını ortaya koyduktan sonra Malebranche, Spinoza ve Leibniz'in yöntem anlayışları hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Descartes, Yöntem, Spinoza, Leibniz, Malebranche.

¹ Arş. Gör., Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. ndurmaz@bartin.edu.tr

Giriş

Felsefe, bireyi ve evreni anlamlandırma süreci olarak tarif edilir. Bu süreç içerisinde iki olgu hem karşılıklı hem de birbirini kuşatıcı bir rol oynamak mecburiyetindedir. Bu anlamda bireyin kavranması, evren hakkında belirleyici varsayımlar ortaya konmasını sağlar. Aynı durum, evren için de geçerlidir. Evreni anlamlandırma, bireyi tanıma adına atılması gereken en önemli adımların başında gelir. Bu durumun farkında olan ilkçağ filozofları önce evrenden hareketle, sonra insandan hareketle bir anlamlandırma gayreti içerisine girmişlerdir. Felsefi anlamda günümüze kadar böyle bir çabanın devam ettiği söylenebilir.

Ortaçağ boyunca hâkim anlayış, Tanrı'nın buyrukları ekseninde –Hiristiyan Teolojisi- bireyi ve evreni anlamlandırma çabasıdır. Tanrı'nın iradesine dayanan bu emirler, eleştiriye açık değildir. Bundan dolayı bireyin kendisini ve evreni belli çerçeveler içerisinde tanımlaması, sonucunu sürekli Tanrı'ya bağlaması gerekir. Böyle bir ortamda özgür bir felsefeden bahsetmek oldukça zordur. Skolastik felsefenin zaman karşısında görevini tamamlamasıyla birlikte katı bir kalıp içerisine hapsedilmiş olan düşüncenin, ışığı görmesi için bir delik açılmış oldu. Platon'un mağara metaforuna benzer bir şekilde dönemin filozofu zincirlerinden kurtulup mağaranın dışına çıkmayı başarmıştır. Özgürlüğü elde eden filozofların mahkûmiyet hakkında iyi düşünceler sarf edeceğini düşünmek mantıklı bir izahat olmaz. Zaman, eskiyi bir nebze unutturduğunda, ona beslenen olumsuz duyguların yerini mevcut durum hakkında yeni düşünceler ortaya koyma endişesi alır. Bu endişeyi giderme gayreti içinde olan birçok filozof bulunur. Bunlardan biri de –belki de en önemlisi- Descartes(1596-1650)'tir. Descartes, felsefe tarihinde modernizmin kurucusu olarak kabul edilir. Descartes'in çabası, kendisinin ve döneminin buhranına çözüm üretmektir. Bunu da kendi şahsından başlayarak yapmayı hedefler. Filozof şöyle der:

“Görüşleri başkalarının görüşlerine tercih edilebilecek tek bir kimseyi bile seçmem mümkün değildir. Dolayısıyla da, kendime ancak kendim yol göstermek zorunda kaldım.”²

Descartes'in ve etkilediği filozofların yöntem anlayışına geçmeden önce filozofların felsefeleri hakkında kısa bilgiler vermek yararlı olacaktır. Çalışmamızda ismi zikredilecek filozoflar –Malebranche hariç- Kartezyen felsefenin sınırları içerisinde yer alırlar. Kartezyen felsefe, *“modern felsefenin kurucusu Descartes'in felsefesiyle onun izinden gidenlerin felsefi tavrı için kullanılan terim”³* olarak ifade edilir. Kartezyen Felsefenin kurucusu olan Descartes'in felsefesi, bireyden hareketle bireyi ve evreni anlamlandırma çabasıdır. Descartes'e göre felsefe ise *“bilgeliği araştırmaktır. Bilgelik insan hayatını ilgilendiren bütün bilgiler olup varlığın ilk sebeplerini inceleyerek hakikate ulaşmaktır.”⁴* İlk sebeplere ulaşmak, tali sebeplerin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Bu amaçla felsefenin nihai özelliğe ulaşma yöntemini ortaya koyması gerekir. Filozofun temel hedefi de bu önermeyi uygulanır kılmaktır.

Descartes, hakikate ulaşmak için bilgide iki özelliğe hayati önem verir. Bunlar açıklık ve seçiklik.⁵ Filozof, bu özelliklere sahip bir bilgiye ulaşmak için metodik şüphe

² Descartes, Metot Üzerine Konuşma, Çev: K. Sahir Sel, Sosyal Yay. İstanbul, 1994, s.20

³ Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Say Yay, İstanbul, 2011, s.251

⁴ Özden, H. Ömer; Elmalı, Osman, Yeniçağ Felsefesi Tarihi, Arı Sanat Yay, İstanbul, 2012, s.145

⁵ Mustafa Armağan, Descartes'in açık ve seçik bilgisi hakkında şunları söyler: “Fritjof Capra, The Turning Point adlı kitabında ilginç bir tecrübesini aktarır bize. Paris'te, Descartes'ı ve Kartezyen felsefenin dünyamızı mahkum ettiği sonuçlara ilişkin zehir zemberek eleştiriler döşenen Capra'yı konferanstan sonra bir sürpriz beklemektedir. Bir öğrenci, kendisini Descartes'ı Kartezyen açıklık ve seçiklik'i kullanarak eleştirdiği için tebrik ettiğinde dehşetli bir ironinin farkına vardığını söyler.” Armağan, Mustafa, Descartes Felsefesinin Ufukları ve Sınırları, Cogito, Öyleyse Descartes, YKY, Sy.10, İstanbul, 1997, s.106.

adını verdiği bir yöntem uygular. İnanıldığı tüm şeylerden şüphe eder. Var olanların tümü şüpheden nasibini almasına rağmen şüphe edenin kendisi varlığını devam ettirir. O halde şüphe edenin varlığından şüphe edilmez. Böyle açık ve seçik bir bilgi, sistemin temeli olmalıdır. Descartes, kendisinden şüphe edilmeyeceğini kabul ettikten sonra önceden açık ve seçik olmadıkları için şüphe ettiği tüm bilgileri bu temelin üzerine inşa ederek felsefesini oluşturur. Tanrı, ruh vb kavramlar insanın garantisi altındadır. Böyle bir kabul, Tanrının insan zihnine mahkûm edilmesi olarak da yorumlanabilir. Filozofla ilgili diğer bir husus, düalizmi hakkındadır. Descartes, ruh ve madde ayrımını kabul edip bunu temellendirmekle kapatılması zor olan bir uçurumu daha da derinleştirir. Yine felsefesinin bir tezahürü olarak ahlak alanında eudamonist olduğu söylenebilir. Filozofa göre “*ahlakın amacı insanı mutluluğa ulaştırmaktır.*”⁶ Descartes, ontoloji, epistemoloji ve aksiyoloji alanında özgün ve etkin fikirler ortaya koyarak rasyonalizme ve 17.y.y. felsefesine büyük katkılar sağlar. Filozof, kendisinden sonra gelen ve aynı amaçları benimseyen birçok filozofu etkiler. Descartes felsefesinden etkilenen ve Kartezyen felsefenin ikinci ismi B. Spinoza’dır.

Spinoza, “*hayatı ve düşünceleriyle felsefenin var olan toplumsal anlamlandırma çerçevelerine aykırı olan, onları kıran, ‘sapkın’ yönelimin mükemmel bir örneği*”⁷ olarak anlaşılmalıdır. Deleuze gibi yakın dönem filozofların Spinoza’ya ayrı bir parantez açmaları, filozofun sağlam temeller üzerine inşa edilmiş sistemler içindeki başkaldırısının dikkate değer görülmesinden ileri gelir.⁸ Spinoza, felsefe tarihinde panteist bir filozof olarak zikredilir. Onun sisteminde Tanrı ve evren özdeştir. Katı bir determinist anlayış hakimdir. Bu anlayışın bir tezahürü olarak özgürlükten bahsedilemez. İnsan, sadece özgür olduğunu zanneder, aslında özgürlük, irade ve amaç gibi kavramlar yapay belirlenimlerdir.⁹ Zaten Spinoza’nın en önemli eseri olan Etika’nın “*bütün çabası özgürlük ve istenç arasındaki geleneksel bağı kırmaktır.*”¹⁰ Filozofun sağlam bir yöntem kurma çabasını bu açıdan yorumlamak daha yararlı olur kanaatindeyiz. Spinoza’nın geleneksel içindeki farklı duruşuna bir parantez açıktan sonra Kartezyen felsefenin son önemli temsilcisi G.W. Leibniz’in felsefesi hakkında bilgiler verebiliriz. Descartes’in felsefesinde ruh ve madde düalizminin olduğundan bahsettik. Spinoza, bu düalizmi teke indirir. Ona göre Tanrı, ruh ve madde özdeştir. Böyle bir yönelimle Spinoza, Descartes’in açıklamakta zorlandığı-felsefesinin zayıf yönü burasıdır- ruh ve madde ilişkisine hiç muhatap kalmaz. Tekamülcü tarih anlayışıyla Leibniz’in ya aynı fikirleri ya da daha gelişmiş bir felsefeyi savunduğu düşünülebilir. Fakat Spinoza’yla teke düşünülen töz, monad adı verilen sonsuz tözler olarak tekrar çoğulcu bir yapıya bürünür.

Leibniz, monad öğretisini Demokritos ve Descartes’in töz hakkındaki görüşlerini kendi özgün belirlenimleri çerçevesinde yeniden yorumlamasıyla oluşturur. Monadların belli özellikleri vardır, bunlar: Monadlar, doğma ve yok olma özelliklerine sahip değildir, sonsuzdur, ruha sahiptir.¹¹ Kartezyen felsefenin bu üç düşünürü felsefelerini ruh ve madde arasında mevcut olan uçurumun bir köprü veya tamamen ortadan kaldırılması ekseninde inşa ederler. Bu kısa bilgilerden sonra filozofların yöntem anlayışlarına geçebiliriz.

Bu çalışmamızda Descartes’in felsefesini oluşturan metot hakkında bilgiler verilecektir. Filozofun bu metodu oluşturma süreci, felsefesinin metotla alakalı

⁶ Özden, H. Ömer; Elmali, Osman, a.g.e., s.146

⁷ Bumin, Tülin, Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza, YKY, İstanbul, 1996, s.65

⁸ A.g.e., s.65

⁹ A.g.e., s.69

¹⁰ Deleuze, Gilles, Spinoza Pratik Felsefe, Norgunk Yay, İstanbul, 2005, s.94

¹¹ Boutroux, Emile, Leibniz, Paradigma Yay, İstanbul, 2009, s.51-52

bölümleri açıklanacaktır. Ayrıca oluşturduğu metottan etkilenen Malebranche, Spinoza ve Leibniz'in sadece felsefi metotları hakkında bilgiler verilecektir.

Yöntemin Kendisi ve Etkileri

Yöntem, *"bir ereğe erişmek için izlenen, tutulan yol. Bilimlerde belli bir sonuca erişmek üzere bir plana göre gidilen yol"*¹² şeklinde tarif edilir. Descartes ise yöntemi şöyle tanımlar:

*"İtinayla gözlemlendikleri takdirde yanlışın doğru olarak varsayılmasının önüne geçecek ve aklın, gücünü boş yere harcamaksızın, bilgisini kademe kademe artırarak ulaşabilme yetisinde olduğu her şeye doğru bilgi düzeyinde yükselmesini sağlayacak kesin ve basit kurallardır"*¹³. Böyle bir belirlenimin örtük amacı *"yanlış olanın doğru sayılmamasını"* sağlamak ve var olanın nihai bilgisine ulaşma gayreti içerisinde olmaktır.¹⁴

Filozof, yöntemin karakterinde olmazsa olmaz iki vasfın olması gerektiğine inanır. Sezgi ve tümdengelim. Sezgi, doğrunun garantörüdür. O olmadan bir şeyin doğruluğu anlaşılamaz. Ayrıca yanlışın sezgi olmadan ortaya konması mümkün değildir. O halde sezgi, doğru-yanlış ikileminde bir kriter rol üstlenir. Diğer ifadeyle tavrını doğrudan yana koyan bir ölçüt hüviyetindedir. İkinci karakter olan tümdengelim, Descartes'in felsefesinde en önemli yöntemdir. İnsan, tümdengelim yöntemiyle şeylerin nihai bilgisine ulaşacak yolu keşfeder. Bu yöntem sayesinde tüm bilinmeyenler bilinir kılınır.¹⁵ Filozofun bulunduğu dönem itibarıyla şeylerin nihai doğasına ait bir söylemi sağlam bir yöntem içerisinde açıklama gayreti anlamlı bir çaba olarak görülebilir. Yöntemin ayrıntısına baktığımızda merkezde insanın bulunduğunu görürüz.

Descartes, belirsizlik çağına kalıcı bir ışık getirmek amacıyla ortaya konacak tüm çabanın, şahıstan hareketle yapılması gerektiğini anlar. Bu hedef doğrultusunda tüm gereksiz ayrıntılardan kendini soyutlar. Sözelimi mantık için geçerli olan birçok kuralın gereksiz olduğuna kani olur. Zihnindeki tüm yasaları bir tarafa bırakarak hakikate ulaşmada dört temel ilkeyi asıl maksat edinir.¹⁶ Bu ilkeleri açıklamadan önce Descartes'in zihninde beliren bazı önemli noktaları belirtmek yerinde olacaktır. Filozof, bir yöntem oluşturması gerektiğine gençlik yıllarında okuduğu derslerin hayatına yaptığı etkiyi görünce karar verir (otuz iki yaşında pratığe geçirir).¹⁷ İlerleyen yıllarda tüm bilimlerin tek bir yöntem altında toplanması gerektiğine inanır ve bu yöntemin en sağlamı matematiksel yöntemdir.¹⁸

Descartes'in matematikten anladığı sadece cebirsel yön değildir. Geometri, mantık, müzik ve astronomi de bu kapsamda değerlendirilir. Böylece filozofun aradığı şeyin *"mantık, cebir ve geometride izlenen prosedürlerin tüm avantajlarını içerebilecek ama her türlü dezavantajlarını dışlayabilecek bir yöntem"* olduğu söylenebilir. Bu yöntem, maddi bir özneyle kuşatılmamalı ve diğer bilimlere kolayca uygulanabilir nitelikte olmalıdır. Lakin Descartes, yöntemini diğer bilimlere uygulamayı hayatı boyunca ihmal eder. Bu anlamda yöntemin diğer bilimlere uygulanıp uygulanamayacağını kestirmek güçtür. Zaten düşünür, bu açığı görür ve diğer bilimlerin felsefeden ayrıldığını veya köklerinin felsefeyle irtibatlı olduğunu düşündüğü için öncelikle felsefede açık ve seçik bilgilere ulaşılması gerektiğini belirtir. Yöntemini de ilk ve tek

¹² Akarsu, Bedia, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap Yay. İstanbul, 1998, s.202

¹³ Descartes, Aklın Yönetimi İçin Kurallar, Çev. Engin Sunar, Say Yay. İstanbul, 2013, s.17

¹⁴ A.g.e. s.17

¹⁵ A.g.e. s.18

¹⁶ Descartes, "Metot Üzerine Konuşma", s.21

¹⁷ Descartes, Meditasyonlar, Çev. İsmet Birkan, Bilge Su Yay. Ankara, 2007, s.15

¹⁸ Descartes, Aklın Yönetimi İçin Kurallar, s.21-22

olarak felsefeye uygular.¹⁹ Onun şu sözü felsefesini ve matematiksel yönetime verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir:

*"Felsefe bir ağaca benzer; öyle ki metafizik köklerini, fizik gövdesini, diğer bilimler de kollarını oluşturur."*²⁰

Filozofun bu ifadeleri fiziksel evren hakkındaki söylemlerine de teşmil edilebilir. Fiziksel evren hakkında yorum yaparken cismin duyuşsal niteliklerini muhatap alırız, hâlbuki Descartes, bu tarz kabulleri cismin özüne ait nitelikler olmadığı için reddeder. Herhangi bir cismi, sahip olduğu duyuşsal özlerden soyutladığımızda cisimden geriye yokluk değil, zihinde yüksekliği, genişliği ve uzunluğu hala mevcut olan bir cisim kalır. Bu da o cismin tözüdür. Cottingham(1943-), Descartes'in böyle bir söylemle neyi kastettiğinin muğlâk olduğunu ifade eder. Uzunluk, yükseklik ve genişliğin geriye kalan olarak kabul edilmesi anlaşılabilir ama bu üçlü mekanizmaya rengin neden dâhil edilmediği anlaşılabilir. Descartes'in böyle bir kabulü 'nicelikselleşebilen' kavramlara yüklemesi aslında yukarıdaki itiraza bir cevap olarak söylenebilir. Sonuç yine aynı yere, matematiksel yöntemin kesin ve açık, seçik olmasına dayanır. Burada asıl mühim nokta, Descartes'in fiziksel olanı matematikselleştirme çabasıdır. Diğer ifadeyle fizik-matematik değil, matematik-fizik bir yöntemi merkeze almasıdır. Bu tarz bir başlangıç, bilimlerde Ortaçağ boyunca hâkim olan belirsizlik ve karanlığı bertaraf eder. Filozofun böyle bir yöntemle doğaya yönelmesi ve başarılı sonuçlar elde etmesi maalesef genel anlamda mümkün olmaz. Böyle bir başarı için Newton'un ünlü fiziği beklenecektir. Cottingham'ın, Descartes'in matematiksel yöntemi bilimlerde kullanma çabası üzerine şu ifadeleri anlamlıdır:

*"Descartes'in, bilimde ilerlemenin yolunun matematiksel akıl yürütme üzerinden, açık ve seçik algılar yoluyla akılcı bir yönde olması konusundaki ısrarı, özde doğru bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır. Ve "qualia'nın" (niteliğin), "quanta" (nicelik) lehine bir kenara bırakılması programı –duyuşsal niteliklere başvuran açıklamalardan kaçınan ve kesin niceliksel ve matematiksel betimlemeye ağırlık veren araştırma programı-, modern bilimin ayırt edici özelliklerinden biri olarak kalmıştır."*²¹

Bu kısa açıklamadan sonra tekrar yöntemin dört önemli kuralına dönebiliriz. Bunlardan ilki apaçıklık kuralıdır. Filozof, doğru olduğunu apaçık olarak bilmediği hiçbir görüşü kabul etmez. İkincisi, karşılaşılan problemi daha iyi kavrayabilmek için mümkün merteye bölümlere ayırma kuralıdır. Üçüncüsü basitten karmaşığa bir yol izlemektir. Sonuncusu, sürekli olarak sistemin gözden geçirilmesidir. Bu kuralla, bir hata yapılmışsa genel kontroller sayesinde çözüme kavuşturulması amaçlanır.²² Bazı eleştirmenler, sadece bu dört kuralın hakikatin araştırılmasında yöntem olarak kabul edilmesine şüpheyle yaklaşır. Filozof ise bunun bir yöntem olduğunu ama ileri bir tez olarak anlaşılıp diğer insanlara öğretilmesi gerekmediğine inanır.²³

Mehmet Emin Erişirgil (1891-1965), "bu kuralların uygulama sınırı nedir," diye sorarak Descartes'in zikredilen kuralları genel ve mutlak kabul ettiğini belirtir. Yöntemin incelenmesine gelince Descartes'in merkeze aldığı ve ilk ilke olarak belirlediği apaçıklık kuralı, daima aynı işlevi görmez. Sözelimi bir düşünce, başlangıçta apaçık olmayabilir. Böyle bir durum karşısında yöntemin diğer kuralları devreye girerek bahsi geçen düşüncenin açık ve seçik bir hale gelmesine çalışır. Eğer bu yöntemle sağlam bir bilgi elde edilmek isteniyorsa sağlam bir temel ortaya konmalıdır. Nitekim

¹⁹ Sorell, Tom, "Descartes", Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 2004, s.17-20

²⁰ Cottingham, John, "Akılcılık", Doruk Yay., Ankara, 2003, s.50

²¹ Cottingham, John, a.g.e., s.51-52

²² Descartes, "Metot Üzerine Konuşma", s.21-22

²³ Sorell, Tom, a.g.e., s.21

Descartes'in, felsefesine şüpheyile başlamasının nedeni budur. Ayrıca yine apaçıklık kuralından hareketle Descartes, hem "düşünüyorum, öyleyse varım" önermesini hem de Tanrı'nın zorunlu olarak var olması gerektiğini ortaya koyar.²⁴

*"Ben mademki zihnimde apaçık mevcut olan mükemmellik fikrinden eksikliğime intikal ediyorum, varlığı sabit olan Tanrı ise her şeyi içeren 'en mükemmel'dir, o halde bu fikir benim için bir ideal, bir 'hakikat örneği'dir ki, benim görelî ve eksik bilgimin doğruluğunu bununla ölçebilirim."*²⁵

Descartes'in böyle basit bir yöntem ortaya koymasında en önemli etken matematik ve geometridir. Her iki bilimle uğraşanlar, uzun, meşakkatli ama bir o kadar da sistemli ve anlaşılır olan bir yöntemle çözülmesi neredeyse imkânsız olan problemleri çok kısa bir süre zarfında çözebilirler. Elde ettikleri bulgular ise "kesin" kabul edilir. Zaten sonuçları bu kadar kesin kabul gören başka bir bilim dalı bulunmaz. Filozof aynı minvalde der ki:

*"Bugüne kadar, bilimlerde hakikati aramış olanlar arasında, yalnızca matematikçilerin bazı kanıtlamalar, yani kesin ve apaçık bazı kanıtlar bulabildiklerini dikkate alarak, yine onların ele alıp inceledikleri şeylerden başlamam gerektiğinden şüphe etmiyordum."*²⁶

Dikkat edilirse filozof, yukarıda bahsettiğimiz diğer bilimlere de önem verir ama asıl merkeze matematiği oturtur. Daha da ileri giderek evrensel bir matematiğin olduğunu iddia eder. Diğer bilimleri de bu evrensel matematiğin birer dalları olarak kabul eder. Eğer matematikle diğer bilimleri (geometri, astronomi, müzik, ışık bilim, mekanik vb.) karşılaştırsak matematiğin "tek biçimlilik ve yalnızlık" noktasında daha üstün olduğunu ve genelleme açısından açık ara önde olduğunu görürüz. Diğer üstünlüğü ise yukarıda zikredilen bilimlerin tıkandığı tüm zorluklarla matematiğin hiç karşılaşmamasıdır.²⁷

Descartes, yukarıdaki yöntemi ilk olarak geometrik analiz ve cebir işlemlerinde uygular. Zorlu problemlerin tümü bu yöntem sayesinde hem çözüme kavuşturulur hem de sonuca giden yol ciddi manada kısılır.

*"Aritmetik öğrenen bir çocuğun, kurallara göre bir toplama yaptığı zaman, incelediği toplam hakkında, insan zihninin bulabileceği her şeyi bulduğundan emin olabileceğini göz önüne alırsanız söylediklerim herhalde size fazla iddialı görünmez. Çünkü nihayet, doğru sırayı izlemeyi ve araştırılan şeyin bütün hal ve şartlarını tastamam saymayı öğreten bir metotta aritmetik kurallarına kesinliğini veren her şey var demektir."*²⁸

Descartes'in bu yöntem sayesinde birçok zorluğun üstesinden gelmesi önemlidir ama filozofun asıl dikkatini çeken yöntemin tüm evresinde aklının etkin olması ve kendisinin bunun farkında olmasıdır. Yöntem sürecinde ilerleme kaydedildikçe zihin, objeleri daha açık ve seçik olarak kavramaya başlar. Böyle bir tecrübe (yukarıda kısaca değindiğimiz gibi) aynı yöntemin diğer bilimlere de uygulanabileceğini gündeme getirir. Nitekim filozofun bu süreç içerisinde idrak ettiği bir diğer husus da budur. Yöntem, zorlukların giderilmesinde etkin bir role sahipse diğer bilimlerin zorlukları da aynı yöntemle giderilebilir. Lakin süreç içerisinde bu zorluklara müdahil olunması yöntemin sırasına uymayacağından sonuç beklenenin aksi çıkacaktır. Bu anlamda şimdilik böyle bir yolun izlenmemesi daha münasiptir. O halde yapılması gereken tüm

²⁴ Erişirgil, M. Emin, "Descartes ve Kartezyenler", Sad: E. Erbay, A. Utku, Çizgi Yay., Konya, 2006, s.94-98

²⁵ A.g.e., s.99

²⁶ Descartes, "Metot Üzerine Konuşma", s.22

²⁷ Sorell, Tom, "Descartes", Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 2004, s.22

²⁸ Descartes, "Metot Üzerine Konuşma", s.24

bu bilimlerin yararlandığı kaynağı ortaya çıkarmak ve onu sağlam ilkelere bağlamak gerektiğidir. Descartes, bu amaçla diğer bilimlerin ilkelerini incelemeyi önce felsefenin doğru temeller üzerine oturması gerektiğine kani olur.²⁹ Zaten felsefesinin çıkış noktasını da bu düşünce oluşturur.

Descartes, felsefi serüvenine başlamadan önce kendisini karanlık bir girdaptan koruması amacıyla birkaç ahlaki öğretiyi benimser. Bununla, ileride Tanrı dâhil tüm bilgilerinden metodik bir şekilde şüphe edeceğinin ilk sinyalinin verir. Ayrıca nihai hedefinin “aksiyomlara dayalı müspet bir ahlak felsefesi meydana getirmek”³⁰ olduğu söylenebilir. Bu ahlaki ilkelerin ilki, yaşadığı toplumda hâkim olan ve kendisinin de mevcut duruma kadar benimsediği dini öğretileri kabul etmek ve yaşadığı toplumun kanunlarına boyun eğmektir. İkincisi, felsefi süreç içerisinde mümkün mertebe davranışlarında dirayetli olmak ve doğru olduğunu düşündüğü herhangi bir bilgiyi öncesindeki tüm şüphelere rağmen sağlam ve değişmez bilgiler olarak kabul etmektir. Son olarak sadece kendinden başlayan bir süreci aktifleştirmenin önemini kavramak ve kendinden bağımsız olan değişkenlerin değişimlerini veya durağanlığını ayrı güçler olarak kabul etmeyi alışkanlık haline getirmektir.³¹ Descartes'in evreni kavrama sürecinde geçici olarak kabul ettiği bu ahlaki ilkeler, hakikate ulaşmasında önemli bir role sahiptir. Filozof, bunu şu ifadelerle belirtir:

*“Bütün hayatımı aklımı işletmekle ve kabul ettiğim metodu izleyerek gücümün yettiği kadar hakikatin bilgisinde ilerlemekte kullanmaya devam etmekten daha iyi bir şey yapamayacağıma inandım.”*³²

Descartes'in oluşturmak istediği yöntemin en genel anlamda doğa hakkında metafizik ve doğaüstü söylemlerin terkedilmesini sağlamak olduğu söylenebilir. Bunu kanıtlamak amacıyla matematiksel yöntemi merkeze aldığını belirttik. Matematiksel kanıtlar, öncüllerden hareketle sonuçlarını ortaya koyar. Aynı durum doğadaki olaylar için de geçerlidir. Belli öncüllerden hareketle doğa hakkında açık ve seçik çıkarımlar yapmak mümkündür. Descartes'in doğa hakkında kabul ettiği öncüllerden hareketle genel yasalar oluşturması ve bu süreçte tümdengelim yöntemini merkez ittiği yeni bir skolastizmin habercisi özelliğini taşır. Doğa hakkında bu yöntem sayesinde ortaya konulan bütün söylemler kesinlik özelliği taşır, ifadesi katı bir dogmatizmin hâkimiyetini gösterir. Madde hakkındaki benzer kabul, atomun tamamen devre dışı bırakılması anlamına gelir. Çünkü bölünebilirlik sonsuz bir ön kabuldür. “*En küçük yapı taşı*” söylemi sonsuzluk içerisinde yeri olmayan bir kabul özelliği taşır. Bu düşünce skalasında boşluğa da yer yoktur. Mekân ve madde birlikte kabul edilir. Eğer bir yerde mekân varsa madde, madde varsa mekân vardır. Bu anlamda maddi bir âlemin sonsuzluğu ortaya çıkar. Böyle bir sonsuzluğun teminatı da hareketin sürekliliğidir. Nihayet hareketin sürekliliği de Tanrının varlığıyla teminat altına alınır.³³

Kartezyen yöntemin kurucusu ve en büyük filozofu olan Descartes'in hakikatin araştırılmasında kabul ettiği yöntemin bir benzerini yine Fransız bir filozof olan Malebranche'da (1638-1715) görürüz. Occasionalizmin en büyük savunucularından olan düşünür, felsefi anlamda Descartes'ten oldukça etkilenir. Yöntem açısından incelediğimizde Descartes'in yönteminde ilk kural olan apaçıklık, Malebranche'in yönteminin temelini oluşturur. O, bunu “*apaçık olarak doğru görünen önermelerden*

²⁹ Descartes, a.g.e., s.24

³⁰ Erişirgil, M. Emin, “Descartes ve Kartezyenler”, s.88

³¹ Descartes, “Metot Üzerine Konuşma”, s.25

³² A.g.e., s.28

³³ Erişirgil, M. Emin, “Descartes ve Kartezyenler”, s.112-113

*başka hiçbir önermeye tam olarak muvafakat edilmemelidir*³⁴ şeklinde ifade eder. Apaçıklık kuralı, yöntemin merkezinde bulunduğundan onun ciddi anlamda korunması gerekir. Bu iki şekilde mümkündür: insana ait olan kısmı ilkin, insandan bağımsız olanı ise ikincisini oluşturur. Bize ait olan kısımda insan, gözümüzle gördüğümüz nesnelere gerçekliğini seçtik bir halde kabul eder. Eğer görme yetimizde bir problem mevcutsa seçiklik, problemin derecesine göre değişiklik arz eder. Aynı durum aklımız için de geçerlidir. Hakikatin tam manasıyla keşfi için zihnimizin yeterince açık olması gerekir. Bu anlamda açıklık ve seçiklik, apaçıklığın korunması için insana düşen görevler olarak belirtilebilir. İnsandan bağımsız olan yönü ise aslında yine insanla anlamlı hale gelir. Sözelimi seçikliğin mevcudiyeti için görme yetimizin ışığa ihtiyacı vardır. Zihnimizin açıklığı da bizden bağımsız fikirlerin varlığına bağlıdır. O halde hem süje hem de obje yöntemin apaçıklığını muhafaza etmede etkin role sahiptir.³⁵

Malebranche, Descartes'in aksine apaçıklık kuralı üzerinde ayrıntılı bir şekilde durur. Bu kuralın himayesinde mekanik, geometriye irca edilerek çözülebilir. Geometrinin böyle önemli bir özelliğinin yanında onunla yoğun mesai harcandığında tabiatın gözden kaçırılması mümkündür. Bu anlamda geometrinin yöntem açısından merkeze alınması gerektiği tam anlamıyla kabul edilemez.³⁶ Onun, bütünüyle ihmal edilmemesi gerektiğini de belirtmeliyiz. Bu düşünce Descartes'te de mevcuttur.

Malebranche, ikinci kural olarak, yine Descartes'in ortaya koyduğu yöntemden hareketle basitten karmaşığa fikrini kabul eder.

*"Biz haklarında ancak açık fikirlere sahip bulunduğumuz şeyler üzerinde muhakeme yürütmeliyiz ve zaruri bir sonuç olarak da, daima en basit ve en kolay şeylerden işe başlamalıyız ve en mürekkep ve en zor şeyleri araştırmaya girişmezden önce bu en basit ve en kolayları üzerinde çok uzun zaman durmalıyız."*³⁷

Filozof, hakikatin araştırılmasında yöntem bağlamında ilk olarak meselenin açık ve seçik bir şekilde ortaya konmasını ister. Eğer mesele bu süreçte çözülemezse bir sonraki aşamaya geçilir. Bu aşama, meselenin muhatabı olan durumlar arasındaki bağıntıları vasat bir ölçü ortaya konularak açıklama gayretidir. Eğer mesele daha ciddi ve girift bir yapıya sahipse, konuyla ilgisi olmayan bütün ayrıntılar atılmalıdır. Elde edilen özlü mesele, basitten karmaşığa doğru parçalara ayrılmalı ve aynı sırayla çözümüne çalışılmalıdır. Bir aşama açık ve seçik bir şekilde anlaşılmasından diğer aşamaya geçilmemelidir. Eğer bütün aşamalar tam manasıyla anlaşılırsa zihnin yoğun çaba göstermesinin bir nebze rahatlatılması amacıyla elde edilen bulgular kâğıda geçirilmelidir. Nihayet kâğıda geçirilen düşünceler, elde edilmiş sırasına göre tekrar gözden geçirilmeli ve bir uyumsuzluk varsa derhal düzeltilmelidir. Eğer herhangi bir hakikatin elde edilmesinde böyle bir süreç takip edilirse kesinlikle açık ve seçik bir sonuca ulaşılır.³⁸

Descartes'in 17.y.y.da açık, seçik ve sağlam bir yöntem inşa etme çabasına bir katkıda B. Spinoza'dan (1632-1677) gelir. Her iki filozof, Kartezyen Felsefenin kurulması ve gelişmesinde önemli role sahiptir. Spinoza, felsefesini bilhassa yöntemini Descartes'ten alır. Diğer ifadeyle onu etkileyen en büyük filozof Descartes'tir. Spinoza, Descartes'in dış âlemin varlığı için devreye soktuğu ve bizi aldatmaz dediği Tanrı'yı sisteminin merkezine oturtur. Tanrı, sistemin hem çıkış hem de varış noktasıdır. Ona

³⁴ Malebranche, N., Hakikatin Araştırılması, Çev: Miraç Katircioğlu, M.E.B., İstanbul, 1997, c.6, s.6

³⁵ Malebranche, a.g.e., s.7

³⁶ A.g.e., s.42-43

³⁷ A.g.e., s.70-71

³⁸ Malebranche, a.g.e., s.71-74

göre Tanrı, bütün var olanları kendi özünden ve bir düzene göre türetmiştir, bütün varlıkların kökleri de ideleri de Tanrı'dadır, o halde Tanrı'nın bilinmesi ontolojik olarak bütün varlıkların anlaşılması demektir. Bu bağlamda Spinoza'nın Descartes gibi uzun yollardan geçerek ve kendi varlığını kavradıktan sonra Tanrı'yı kavrayarak oluşturduğu matematiksel yöntem yerine, direkt Tanrı'dan başlayan ve matematiksel yöntemden ziyade geometrik yöntemi kapsayan bir sistem kurduğu söylenebilir.³⁹ Nitekim başyapıtı Etika'yı geometrik sistemle kaleme almış ve düşüncesine hâkim olan mistisizm ve rasyonalizmi bu esere yansıtmıştır.⁴⁰ Uzayda geometrik sistemler ne ifade ediyorsa tek tek nesnelere de Tanrı onu ifade eder. Böyle bir çıkarsama '*geometrik şekillerin uzaydan matematiksel bir zorunlulukla*' çıkması gibi nesnelere de Tanrı'dan bir zorunlulukla çıkması anlamına gelir. Bu da Spinoza'nın tam bir panteist olduğunu ve evrende sıkı bir zorunlu bağıntının bulunduğunu gösterir.⁴¹ Filozof, Descartes'in ruh-beden ikileminde tıkanıp noktanın tözleri teke indirmekle çözüleceğini gösterir. Ona göre bu tek töz Tanrı'dır.⁴² Tanımı ise şöyledir:

"Töz, kendinde var olan ve kendiyile kavranılan şeydir; yani kavramı kendiyile biçimleneceği bir başka şeyin kavramına gereksinme göstermeyen şeydir".⁴³

Bu ifadeler Spinoza için töz, Tanrı ve doğanın aynı anlama geldiğini gösterir. Böyle bir anlayış Tanrı'nın yaratıcı ve canlı bir varlık yerine matematik bir sebep olduğunu ve evrenin de bu sebebin sonucu olarak anlaşılması gerektiğini gösterir. Diğer noktadan bu anlayış, evrende bir zorunluluğu kabul ettiği için doğanın mekanist bir tarzda işlemlerini gerektirir. Böyle bir evrende zorunlu olarak rastlantıya yer yoktur. Bu sıkı zorunluluk ruh için de geçerlidir. Onda da rastlantıya yer yoktur. O halde hem maddi hem ruhi hayat içerisinde mucizeye kesinlikle yer yoktur ve insanın özgürlüğünden bahsetmek de bir kuruntudan ibarettir.⁴⁴

17. yy. felsefesinde Descartes'le Kartezyen felsefenin sınırları içinde bulunan diğer önemli filozof G. Leibniz (1646-1716)'dir. Onun sistemi Spinoza kadar sıkı bir sistem değildir. Aksine canlı ve çoklukla doludur. Leibniz, Descartes ve Spinoza'nın görmek istemedikleri ve reddettileri teleolojik doğa görüşünü de matematiksel sistem içerisinde düşünür.⁴⁵ Bu anlamda Leibniz'in her alanda bir uzlaştırmacı olduğu söylenebilir.⁴⁶ Leibniz, diğer çağdaşları gibi (Descartes, Spinoza) matematiksel yöntemi sisteminin merkezine alır. Amacı, açık ve anlaşılır bir bilginin ortaya konmasıdır. Bunun için de en sağlam yöntem olarak matematik yöntemi görür. Der ki:

"Ancak evrensel bir matematiğe varırsak, bilgimiz de tam olur. Evrensel matematik demek de, bütün nesnelere, bilgimizin bütün konularını kesin matematik önermeler olarak kavrayabilmek demektir."⁴⁷

Leibniz, yöntem olarak matematiği kabul ettikten sonra sistemini onun üzerine kurar. Bu bağlamda Descartes ve Spinoza'nın rasyonalist çizgisini devam ettirdiği söylenebilir. Fakat birebir aynılık görülmez. Leibniz, döneminde etkin olmaya başlayan Locke'un empirizmine tepki amacıyla doğuştan getirilen bilgilerin var olduğunu ama aktif olmadığını belirtir. Bu düşünce diğer iki filozofun görüşleri açısından rasyonalizm için yenidir. Leibniz, pasif halde olan bu fikirlerin algılar sayesinde aktifleştirdiğini,

³⁹ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s.261

⁴⁰ Ayhan Aydın, Felsefe Düşünce Tarihi, Pegem Yay., Ankara, 2011, s.158

⁴¹ Macit Gökberk, A.g.e., s.262

⁴² A.g.e., s.262

⁴³ Afşar Timuçin, Düşünce Tarihi 2, Bulut Yay., İstanbul, 2005, s.197

⁴⁴ Macit Gökberk, a.g.e., s.265-266

⁴⁵ A.g.e., s.272

⁴⁶ Afşar Timuçin, a.g.e., s.205

⁴⁷ Macit Gökberk, a.g.e., s.275

bundan dolayı çocukların birçok şeyi bilmediğini ifade eder. Ona göre mantık ilkeleri de ruhumuzda bulunur. Bu iddia ruh ve Tanrı'nın varlığını kanıtlama açısından önemlidir. Çünkü ona göre çelişmezlik ve özdeşlik ilkelerinden dolayı biz, aynı matematik ifadeler gibi Tanrı ile ruhu kavrarız. Burada aklın doğrularıyla olgunun doğruları arasında bir ayırım yapmak gerekir. Filozofa göre aklın doğruları zorunludur, fakat olgunun doğruları zorunlu değildir, başka türlüde düşünülebilir. Diğer ifadeyle olgunun doğruları o türlü olabildiği gibi başka türlü de olabilir.⁴⁸ Bu bağlamda aklın doğrularını çelişmezlik ilkesiyle, olgunun doğrularını da yeter-sebep ilkesiyle açıklamak yerinde olacaktır.⁴⁹ Leibniz'in sadece aklın doğrularını kabul etmeyip olgunun doğrularını da kabul etmesi Spinoza'dan ayrıldığını gösterir.

Sistemlerini matematiksel yöntemle kuran filozoflar arasındaki farklılıkları yukarıda belirttik. Kartezyen felsefenin bu üç önemli filozofunun töz hakkındaki görüşlerine kısaca yer vermek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Descartes, Tanrı, ruh ve beden olarak üç tözü kabul eder ve ruh-beden arasında kesin bir ayırım gözeterek düalizmin oluşmasını sağlar. Spinoza ise bu problemi aşarak tek tözü kabul eder, o da Tanrı'dır. Leibniz ise sonsuz töz kabul ederek, aslında yöntemin bir olmasına rağmen sistemin farklı şekillerde kurulabileceğini gösterir. Leibniz'in töz kavramında en önemli nokta, onları canlı kabul etmesidir.⁵⁰ Tözler, maddi olmayan, bundan dolayı da yer kaplamayan kuvvettirler. Bu bağlamda her töze monad ismini verir. Monadlar, birbirlerinden ayırılırlar, birbirlerini etkileyemezler ama aralarında daima bir etkileşimin olduğu yadsınamaz. O halde her monad, çokluk içinde birliktir. Monadlar, bu özelliklerinin yanında bir hiyerarşik düzen içerisinde sıralanırlar. En üstte Tanrı, en altta ise madde bulunur. Monadların diğer bir özelliği ise tasarım sahibi olmalarıdır. Bu yüzden evrende bir tasarım mevcuttur. Kimi monadlar pasif halde kimisi de aktif halde evreni tasarımlarlar. Tanrı, monadların monadı olduğu için bütün bu gelişmeler, en mükemmel O'nda gerçekleşir. Monadları atom teorisiyle karıştırmamak gerekir. Atom teorisinde atomlar, eşit olmalarına rağmen monad teorisinde monadlar farklı özelliklerdedir. Bu özelliklerinden dolayı maddeden Tanrı'ya doğru bir sıralama oluşur. Leibniz, bu teorisiyle Descartes'in kozalakası bez aracılığıyla irtibatını sağlamayı amaçladığı ruh-beden arasındaki ilişkiyi de açıklar. Ona göre ruh ile beden "önceden kurulmuş uyum"dan dolayı birbirlerini etkilememelerine rağmen öyleymiş gibi görünürler. Filozofun monad teorisi, mekanizme teleolojiyi bir arada düşündürten bir sistemdir. Bu Leibniz'in uzlaştırma isteğinden kaynaklanır.⁵¹

Yöntem açısından Descartes, Spinoza ve Leibniz'in ortaya koydukları, modernizmin özellikle bilim anlayışında etkin bir role sahiptir. Bu katı rasyonalist anlayış, aydınlanmadan itibaren sert eleştirilere maruz kalır. Paul K. Feyerabend(1924-1994), 20.y.y. gelişmelerinden haberdar bir bilgi çerçevesinde kökeni Descartes'in rasyonalizmine dayanan bilimin nesnel söylemlerine sert eleştiriler getirir. Düşünür, objektif bakış açısıyla evreni tanımladığını iddia eden bilimin, farklı söylemleri, gücün hâkimiyeti altında "bir köşeye attı"ğını belirterek asıl gayesinden uzaklaştığını ve silah hâkimiyetine dayanan bir yapıya büründüğünü söyler. Descartes'in yönteminde metafizik söylemlerden uzak durmaya çalıştığını yukarıda belirttik. Böyle bir kabul, zaman içerisinde bilimsel yöntemin katı bir pozitivist yapıya bürünmesine neden oldu. Feyerabend, bilimsel yöntemin bu özelliğinin hayvanlarda işe yaradığını ama söz konusu insan olduğunda birçok noktalardan yetersiz kaldığını belirtir. Hatta insanların böyle yönteme karşı, karşı söylemler ürettiklerini iddia eder. Sözgelimi, insanların "ruhlar ve zihinler üretip, bilimden bu bilimsel olmayan, saçma nesnelere uğraşmasını" istemeleri en güzel örnektir. Böyle bir karşı tavrı alışın sürekliliği için

⁴⁸ Macit Gökberk, a.g.e., s.277-278

⁴⁹ Afşar Timuçin, a.g.e, s.210

⁵⁰ Ayhan Aydın, a.g.e., s.165

⁵¹ Macit Gökberk, a.g.e., s.279-281

yerel güçlerin yerel ihtiyaçları karşılayacak bilimsel öngörüye sahip olmaları ve hâkim bilimsel kabulleri “dizginlemeleri” gerekir.⁵²

Feyerabend'in Descartes'e eleştirisi aslında 17.y.y. felsefesinde hâkim olan Kartezyen anlayışadır. Nitekim bu minvalde eleştirileri iki başlık altında toplamak mümkündür. İlki Kartezyen felsefenin metafiziği fiziğin emrine amade ettiğini savunan görüştür. Nitekim Descartes'in felsefesinde Tanrı, dünyanın işleyişi için ilk müdahaleyi yapan bir güçten başka bir şey değildir. Bu da Deist bir tanrı profilinin ortaya çıkmasıdır. Diğer karşıt görüş ise Kartezyen felsefede fiziğin metafiziğe dolayısıyla Tanrı'ya muhtaç olmadan anlaşılamayacağı iddiasıdır. Tanımlamalardan hareketle ilkinde Descartes karşıtı bir söylemin, ikincisinde Descartes'i savunan bir yaklaşımın olduğunu belirtebiliriz.⁵³

Sonuç

Descartes, felsefede açık ve seçik bir sistem kurmayı amaçlar. Bu sistemle bütün disiplinlerin aynı zemin üzerinde yükselmeleri hedeflenir. Bu bağlamda objektif bir kabul için matematiksel yöntem, en idealidir. Bu yöntemde ortaya konulan öncüllerin doğruluğu açık ve seçiktir. İnsan, bu kabulü sezgisel olarak kavrar. Benzer öncüller, diğer disiplinler için de bulunmalıdır. Böyle bir düşünce yapısı içerisinde yola çıkan Descartes, matematik-fizik temelli bir sistem ortaya koyar. Doğayı matematik kesinlik içerisinde anlama çabası olarak da ifade edilebilir. Bilimin gelişmesi için yeterli bir yöntem olmamasına rağmen düşüncenin etkinleşmesi açısından etkili bir yöntemdir. Bu yöntem arayışı, Descartes'i olumlu/olumsuz eleştirenlerin zihinlerinde yeni ufuklar için bir öz niteliği taşıması açısından önemlidir. Bunun en yakın kanıtı farklı bir düşünsel yapıya sahip olmasına rağmen yöntem anlayışında Descartes'in görüşlerini bütünüyle kabul eden Malebranche'dır. Occasionalist bir çizgide olan filozof, konu yöntem anlayışına geldiğinde Descartes'in açık ve seçik bilgi anlayışını geliştirerek kabul eder.

Descartes'in matematik-fizik yöntemi Spinoza'da yerini geometrik yönetime bırakır. Spinoza, Etika'sında geometrik yöntemi felsefeye uygular. Aslında filozofun yaptığı “Descartes'in yöntemini mantığa uygulamak”tır. Geometride mevcut yasalar, aksiyomlarla sağlam bilgiler elde edildiğinden aynı yöntemin felsefeye uygulanması gerekir. Böyle bir çaba neticesinde sağlam felsefi bilgilere ulaşılır. O halde Spinoza yönteminin açık bir şekilde “determinst bir geometri” olduğunu savunulabilir.⁵⁴

Son olarak Leibniz'in yöntem anlayışı da Descartes'in yöntemiyle büyük bir benzerlik taşır. Merkezde yine matematik bulunur. Leibniz'in amacı, matematiksel sembollerle oluşan genel bir kabulün aynısını felsefeye de uygulamaktır. Herkes tarafından kabul edilen felsefi sembollerle çözümü imkânsız gözükken bütün felsefi problemler kolayca çözüme kavuşturulur. Leibniz'in düşünsel anlamda mükemmel işleyeceğini düşündüğü yöntem, pratik hayatta uygulanamaz bir yapıdadır. Nitekim zaman içerisinde Leibniz'in kendisi de bu durumu görüp genel felsefi bir işaret dili oluşturmayı bırakır.⁵⁵

⁵² Paul K. Feyerabend, Yönteme Hayır, Çev: Ahmet İnam, Ara Yay. s. 13-14.

⁵³ Bumin, Tülin, a.g.e., s.34

⁵⁴ Özden, H. Ömer, Elmalı, Osman, A.g.e., s.189

⁵⁵ Özden, H. Ömer, Elmalı, Osman, A.g.e., s.215

Kaynakça

- AKARSU, Bedia, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılâp Yay. İstanbul, 1998.
- ARMAĞAN, Mustafa, Cogito, Öyleyse Descartes, YKY, Sy.10, İstanbul, 1997,
- AYDIN, Aydın, Felsefe Düşünce Tarihi, Pegem Yay., Ankara, 2011.
- BOUTROUX, Emile, Leibniz, Paradigma Yay, İstanbul, 2009,
- BUMİN, Tülin, Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza, YKY, İstanbul, 1996,
- CEVİZCİ, Ahmet, "Felsefe Sözlüğü", Say Yay, İstanbul, 2011
- COTTİNGHAM, John, Akılcılık, Doruk Yay., Ankara, 2003.
- DELEUZE, Gilles, Spinoza Pratik Felsefe, Norgunk Yay, İstanbul, 2005,
- DESCARTES, Rene, Metot Üzerine Konuşma, Çev: K. Sahir Sel, Sosyal Yay. İstanbul, 1994.
- DESCARTES, Rene, Meditasyonlar, Çev. İsmet Birkan, Bilge Su Yay. Ankara, 2007.
- DESCARTES, Rene, Aklın Yönetimi İçin Kurallar, Çev. Engin Sunar, Say Yay. İstanbul, 2013.
- ERİŞİRGİL, M. Emin, Descartes ve Kartezyenler, Sadeleş: E. Erbay, A. Utku, Çizgi Yay., Konya, 2006.
- FEYERABEND, Paul K., Yönteme Hayır, Çev: Ahmet İnam, Ara Yay.
- GÖKBERK, Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- MALEBRANCHE, Nicholas, Hakikatin Araştırılması, Çev: Miraç Katırcıoğlu, c.6.
- ÖZDEN, H. Ömer; ELMALILI, Osman, "Yeniçağ Felsefesi Tarihi", Arı Sanat Yay, İstanbul, 2012,
- SORELL, Tom, Descartes, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 2004.
- TİMUÇİN, Afşar, Düşünce Tarihi 2, Bulut Yay., İstanbul, 2005.